

SURSELE PRIMELOR VOLUME ALE TRADUCERII FILOCALIEI GRECEȘTI DE CĂTRE PR. DUMITRU STĂNILOAE

RĂZVAN PERȘA

Abstract:

As acknowledged in contemporary research, multiple Romanian translations of the Philokalic writings predate Father Dumitru Stăniloae's translation, many of which are preserved in manuscript form in the Library of the Romanian Academy. Father Stăniloae received two volumes of the Greek Philokalia from Zian Boca, who brought them from Mount Athos following a scholarship awarded by Metropolitan Nicolae Bălan. In the preface to the first volume, Father Stăniloae expresses his regret over the absence of critical editions of the Philokalia text. The existing editions could not be utilized by the translator due to the material limitations of the time, specifically during the spring of 1944, when Fr Stăniloae started the translation of the Philokalia. Consequently, Father Stăniloae relied on the Greek edition of the Philokalia and the Greek texts within Migne's collection, utilizing these sources to discern the meaning closest to a potential original text. From Father Stăniloae's accounts, it is evident that three significant sources were employed in the translation of the Philokalia, in addition to the Greek edition: 1) the translation by Bishop Gherasim Safirin, preserved in manuscript at the Frăsinei Monastery; 2) the translations by Hieromonk Serafim Popescu; and 3) copies of older Romanian manuscripts from Athos brought by Serafim Popescu and Arsenie Boca. The article attempts to examine these three primary sources utilized by Father Stăniloae.

KEYWORDS: *Philokalia, sources, manuscripts, Romanian Translation, Dumitru Stăniloae, Serafim Popescu, Arsenie Boca, Gherasim Safirin.*

1. Sursele traducerii primelor volume ale Filocaliei românești

În cuvântul înainte la primul volum al Filocaliei, Pr. Dumitru Stăniloae afirmă că traducerea s-a făcut după ediția în două volume a lui Panagiotis

At. Tzelati¹, apărută la tipografia Παρρασκευά Λεώνη, în Atena, 1893². Primul volum al Filocaliei românești cuprinde 7 autori regăsiți în volumul 1 al Filocaliei grecești, care are un număr total de 18 autori.

După cum preciza Pr. Dumitru Stăniloae, cele două volume ale Filocaliei Grecești au fost aduse de către Pr. Arseniei Boca de la Muntele Athos, după bursa de studiu primită din partea Mitropolitului Nicolae Bălan. În prefața acestui prim volum, Părintele Stăniloae deplânge lipsa unor ediții critice ale textului Filocaliei, chiar și cele existente nu au putut fi folosite de către traducător din pricina imposibilităților materiale ale vremii³, adică în primăvara anului 1944⁴. Prin urmare, Pr. Stăniloae a folosit ediția greacă a Filocaliei și textele grecești din colecția lui Migne⁵ pe baza cărora a încercat să determine sensul cel mai apropiat de un posibil text original.

¹ „Noi n-am avut la dispoziție decât ediția a II-a, publicată de Panagiot At. Tzelati în Atena la 1893. Această ediție, apărută în 2 volume, cuprinde, pe lângă scrierile celei dintâi, și „Capetele Fericitului Patriarh Calist” (vol. II, pp. 412-455). Volumul I cuprinde 18 autori, al doilea 14, plus câteva mici scrieri de autori anonimi sau colectivi. În primul volum numele și ordinea autorilor este următoarea: Antonie cel Mare, Isaia Pustnicul, Evagrie Monachul cu 3 scrieri, Ion Casian cu 2 scrieri, Marcu Ascetul cu 3 scrieri, Isichie Preotul, Nil Ascetul cu 2 scrieri, Diadoch al Foticeei, Ioan Carpatul cu 2 scrieri, Teodor al Edesei cu 2 scrieri, Maxim Mărturisitorul cu 3 scrieri, Talasie, Ioan Dama. schim. Filimon, Teognost, Filotei Sinaitul, Ilie Preotul și Ecdicul cu 2 scrieri, Monachul Teofan Scărarul”.

² Φιλοκαλία των ιερών νηπτικῶν συνερανισθείσα παρά των αγίων και θεοφόρων πατέρων ημών εν η δια της κατά την πράξιν και θεωρίαν ηθικής φιλοσοφίας ο νους καθαίρεται, φωτίζεται, και τελειούται και εις ην προσετέθησαν τα εκ της εν Βενετία εκδόσεως ελλείποντα κεφάλαια του μακαρίου Πατριάρχου Καλλίστου, Εκδιδόμενη υπό Παναγιώτου Αθ. Τζελάτη, Τόμος α', β', Εκ του Τυπογραφείου Παρρασκευά Λεώνη, Εν Αθήναις, 1893.

³ Aici Pr. Dumitru Stăniloae se referea la ediția critică la „Tratatul în 100 de capete” al lui Diadoch și „Tratatul despre rugăciune” a lui Evagrie publicate

⁴ Pentru datarea traducerii realizate de către Pr. Dumitru Stăniloae a se vedea: Răzvan PERȘA, „Părintele Dumitru Stăniloae și traducerea Filocaliei românești. Precizări asupra manuscriselor”, în Daniel Lemeni (coord.), *Isihasm și spiritualitate filocalică în teologia românească*, Ed. Astra Museum, Sibiu, 2019, pp. 55-78.

⁵ „E de regretat faptul că până în prezent nu s-au publicat ediții critice ale scrierilor cuprinse în Filocalia, cu un text cât mai sigur. Dintre scrierile traduse în acest prim volum numai „Tratatul în 100 capete” al lui Diadoch și „Tratatul despre rugăciune” al lui Evagrie s-au bucurat de astfel de ediții. Dar noi nu ni le-am putut procura nici pe acestea în vremurile de azi. Însă pentru toate am confruntat textul din Filocalia greacă cu cel din Patrologie lui Migne, urmând în locurile unde erau deosebiri, fie varianta din Migne, fie pe cea din Filocalia, după cum ni se părea mai de încredere una sau alta (ținând seama de legătura cu con- textul, de inteligibilitate etc.). La Diadoch am avut traduce- rea latină din Migne ca ajutor. Numai la Antonie n'am avut nimic. În general textele scrierilor tra- duse în acest volum nu par să fie simțitor depărtate de original. Poate la Evagrie și la Isaia Pustnicul din cari Filocalia dă mai de grabă extrase, sunt modificări mai serioase. Cu mult mai alterate vor fi, din nefericire, textele din partea din urmă a volumului I din Filocalia greacă și din vol. II. Uneori ele vor fi de-a-dreptul de neînțeles, încât va trebui să întregim sau să construim textul după chib- zuiala noastră. Greutatea va fi sporită de faptul că nici Patrologia lui Migne nu ne va mai oferi texte paralele la acele scrieri, ci le va reproduce pe cele din Filocalia greacă.” Cuvânt înainte”, *Filocalia sau culegere din scrierile sfinților Părinți cari arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, Volumul 1, Ediția II, tradusă din grecește de Prot. Stavt. Dr. Dumitru STĂNILOAE, Profesor la Academia teologică „Andreiană”, Institutul de Arte Grafice „Dacia Traiană” S. A., Sibiu, 1947, pp. VII-VIII.

În finalul acestei prefete, Pr. Stăniloae avea să precizeze și sursele pe care le-a folosit în traducere:

„De încheiere câteva informații despre împrejurările traducerii și ale tipăririi. La traducerea primului volum grec (adică până la Sf. Maxim Mărt. inclusiv), am avut alături și traducerea episcopului Gherasim Safirin, procurându-mi o copie după manuscrisul de la Mănăstirea Frăsinei. Traducerea am făcut-o după textul grec. Versiunea episcopului Gherasim Safirin ne-a fost numai un mijloc auxiliar, folosit mai ales la locurile obscure, pentru a vedea cum le-a înțeles și el. La Antonie, Evagrie (afară de „Tratatul despre rugăciune”), Ion Casian și Isaia am avut și o primă schiță de traducere a P. C. Păr. Ieromonach Serafim Popescu, de la Mănăstirea Brâncoveanu. De asemenea la unele scrieri am folosit și copii de pe manuscrise românești mai vechi de la Atos, aduse de P. C. Sa și de Părintele Arsenie. În traducere am căutat să folosesc pe cât s-a putut un vocabular înțeles de toți și nu prea depărtat de cel tradițional. Dar în unele locuri am recurs și la câte un termen mai nou, de dragul preciziei”.

Din aceste mărturii ale Părintelui Stăniloae, putem constata existența a trei importante surse folosite, pe lângă ediția grecească, în traducerea Filocaliei: 1) traducerea episcopului Gherasim Safirin, păstrată în manuscris la Mănăstirea Frăsinei; 2) traducerile ieromonahului Serafim Popescu; 3) copii ale unor manuscrise românești mai vechi de la Athos aduse de către Pr. Serafim Popescu și Părintele Arsenie Boca. Să analizăm puțin aceste trei surse principale folosite de către Părintele Stăniloae.

2. Traducerea episcopului Gherasim Safirin și manuscrisul de la Mănăstirea Frăsinei

Filocalia a circulat în spațiul monahal românesc sub diferite forme și în diferite perioade cu mult înaintea secolului al XX-lea⁶. Din mai multe surse s-a considerat în anii 1930 că a existat o traducere a Filocaliei realizată de către fostul episcop Gherasim Safirin, retras la Mănăstirea Frăsinei⁷, chiar

⁶ Pentru o analiză cu privire la traducerile filocalice a se vedea: C. ZAHARIA, „La chiesa ortodossa romana in rapporto alle traduzioni patristiche filocaliche nelle lingue moderne”, in *Benedictina* 35 (1988), pp. 153-172; Arhim. Ciprian ZAHARIA, „Biserica Ortodoxă Română și traducerile patristice și filocalice în limbile moderne”, în: Prof. Dr. Dan ZAMFIRESCU, *Paisianismul. Un moment românesc în istoria spiritualității europene*, Ed. Roza Vânturilor, București, 1996, pp. 46-62.

⁷ George RACOVEANU, „Dumineca”, *Cuvântul*, An XV, nr. 3186, Luni (28 martie 1938), p. 1: „O traducere după original a făcut, în liniștea Mănăstirii Frăsinei-Vâlcea, episcopul Gherasim Safirin, sfântul Romanului, după ce părinții sinodali l-au aruncat afară din scaun. Traducerea aceasta precum și originalul au fost ciordite de unul. Vrea el s-o aducă așa din arcuș și să dea pe românește o Filocalie”. Nichifor CRAINIC, „Cronica mărunță”, *Gândirea*, anul XVII, nr. 5 (mai, 1938,) p. 280: „O nouă traducere ne-a dat-o regretatul episcop Gherasim Safirin. E făcută după ediția greacă de la 1893 și nu conține decât volumul I și încă nici acesta întreg. Versiunea lui Safirin, fără să fie literară și întru totul corectă, e cea mai bună; traducerile paisiene sânt ilisibile mai ales în

și Pr. Dumitru Stăniloae considera că a avut în față traducerea filocaliei realizată de către Gherasim Safirin⁸. Din aceste date oferite de către teologii români în relatările lor din anii 1938, putem vedea următoarele: 1. manuscrisul lui Gherasim Safirin era o traducere eclectică după ediția din 1893, conținând doar primul volum; 2. manuscrisul cuprindea 5 volume a câte 300-400 de pagini; 3. traducerea era deficitară, însă mult mai bună decât versiunile anterioare. Să căutăm sursa acestor informații pentru a vedea dacă acest manuscris a stat la baza Filocaliei Românești a Părintelui Stăniloae.

După cum se cunoaște în cercetarea actuală⁹, au existat mai multe traduceri în limba română ale scrierilor filocalice¹⁰, anterioare traducerii Părintelui Dumitru Stăniloae, multe dintre acestea se păstrează în manuscris în Biblioteca Academiei Române¹¹. Una dintre multele traduceri realizate a fost și așa-numita „Filocalia de la Prodrumul”¹², o colecție de traduceri în limba română, compilate de către monahii de la Prodrumul începând cu

pasagiile filosofice ale tratatelor. Manuscrisul lui Gherasim Safirin e proprietatea sfintei mănăstiri Frâsinei, unde l-a lucrat. El se găsește astăzi la noi, ridicat cu obligații scrise de a-l îndrepta și tipări în folosul mănăstirii”. Diacon Nicolae MLADIN, „Atitudini. Despre Filocalie”, p. 396: „A doua încercare de traducere e a episcopului Gherasim Safirin, care a rămas tot în manuscris [după textul grecesc: nici jumătate din Filocalie).”

⁸ Din păcate, Maciej Bielawski, în studiul său legat de *Filocalia românească* a pr. Stăniloae, consideră că: „Primul Volum al Filocaliei lui Stăniloae a fost publicat în anul 1946 cu ajutorul lui Gherasim Safirin și Serafim Popescu”. Informația este evident imprecisă și eronată, deoarece Gherasim Safirin murise la data de 14 februarie 1922. Maciej BIELAWSKI, „Dumitru Stăniloae and his Philokalia”, în: Lucian TURCESCU (ed.), *Dumitru Stăniloae: Tradition and Modernity in Theology*, Center for Romanian Studies, 2002, p. 34.

⁹ Acad. Virgil CÂNDEA, „Din nou despre Filocalia de la Prodrumu”, în Părintele Dumitru Stăniloae în conștiința contemporanilor – mărturii, evocări, amintiri, Ed. Trinitas, Iași, 2003, p. 75.

¹⁰ Jürgen HENKEL, E. WONNER, „Die „Rumänische Philokalie“ von Dumitru Stăniloae (1903-1993): Ansatz, Genese und Struktur eines epochalen Werkes der rumänischen orthodoxen Spiritualität”, *Orthodoxes Forum* 14 (2000), pp. 181-199, studiu reluat, în cea mai mare parte, în: Jürgen HENKEL, *Dumitru Stăniloae: Leben – Werk – Theologie*, Verlag Herder GmbH, 2017, pp. 246-262; C. ZAHARIA, „La chiesa ortodossa romana in rapporto alle traduzioni patristiche filocaliche nelle lingue moderne” în *Benedictina* 35 (1988), pp. 153-172; Ignatij BRJANCANINOV, *Sulle tracce della filocalia. Pagine sulla preghiera esicasta*, Paoline, 2006, pp. 36-37. Vassa KONTOUMA, „The Philokalia”, în: Augustine CASIDAY, *The Orthodox Christian World*, Routledge, 2012, pp. 461-462.

¹¹ Virgil CÂNDEA, „Filocalia în literatura română veche”, în *Filocalia. Versiunea în limba română a antologiei în limba greacă publicată la Veneția în 1782, de Sfântul Nicodim Aghioritul & Sfântul Macarie Mitropolitul Corintului la care s-au adăugat și alte texte*, Ediție îngrijită, note, notă asupra ediției și postfață de Doina URICARIU, studiu introductiv de academician Virgil CÂNDEA, Universalia, 2001, pp. 11-14; Dan ZAMFIRESCU, *Paisianismul: un moment românesc în istoria spiritualității europene volum alcătuit în întâmpinarea primului Congres Ecumenic Internațional „Paisie Velicicovski și mișcarea/moștenirea sa spirituală” Italia, Magnano, 20-23 septembrie 1995*, Roza Vânturilor, București, 1996.

¹² Lucrarea a văzut lumina tiparului în 2001: *Filocalia. Versiunea în limba română a antologiei în limba greacă publicată la Veneția în 1782, de Sfântul Nicodim Aghioritul & Sfântul Macarie Mitropolitul Corintului la care s-au adăugat și alte texte*, Ediție îngrijită, note, notă asupra ediției și postfață de Doina URICARIU, studiu introductiv de academician Virgil CÂNDEA, Universalia, 2001. Acad. Virgil CÂNDEA, „Din nou despre Filocalia de la Prodrumu”, în Părintele Dumitru Stăniloae în conștiința contemporanilor – mărturii, evocări, amintiri, Ed. Trinitas, Iași, 2003, p. 75.

anul 1911 și trimisă de la schitul românesc Lacu din Muntele Athos în țară în anul 1922 pentru a fi publicată¹³. Textele au fost traduse de către mai mulți traducători, precum Ilarion Dascăluș, Teodosie, Ignatie Transilvăneanul de la Schitul Ivirului, care a tradus textele după o traducere în greaca nouă a monahului Aristovul, iar predoslovie și biografiile au fost traduse de către Chiril Lambrino. Copia acestei colecții a fost trimisă la data de 5 ianuarie 1922 lui Gherasim Safirin, fost episcop al Râmnicului¹⁴, retras la mănăstirea Frăsinei. Această colecție are mai multe texte decât Filocalia Sf. Nicodim Aghioritul.

Filocalia de la Prodomu a fost publicată în două volume abia în anul în anul 2001. În prefața acestei ediții se preciza:

„Ediția de față, în două volume cuprinde versiunea românească, realizată în diferite etape, a Filocaliei venețiene, „pre-scrite” (copiate și dactilografiate), și duse la bun sfârșit la „5 ianuarie, anul Mântuirii 1922”, „cu ajutorul lui Dumnezeu Celui Întreit Sfânt”, cum citim la finele manuscrisului. O vastă operație de traducere și retraducere căreia i se adaugă versiunea unor texte mai noi și introducerea în premieră a unor autori și titluri ce aparțin scrierilor filocalice, încheie un orizont al receptării scrierilor trezvitoare pre limba română, având ca „scopos”, - cum citim în Filocalia de la Prodomul - curățirea de patimi, despățimirea și săvârșirea rugăciunii inimii și a minții. Opera aceasta colectivă și individuală, împlinită de cărturarii din mănăstirile moldovenești, și-a întins un capăt de pod exemplar în osârdia monahilor cărturari de la Prodomul. Iar podul acesta întins peste două veacuri se arată a fi, deopotrivă, ziditor de limbă și de oameni, în căutarea desăvârșirii”¹⁵.

În prefața acestei ediții există o descriere amplă a manuscrisului dactilografiat care cuprindea peste 1600 de pagini:

„Pentru cititorii care nu vor putea consulta direct manuscrisul de la Prodomul, dactilografiat și legat în scoarțele tomului de 1614 de pagini, vom face cuvenita lui prezentare. Manuscrisul Filocaliei de la Prodomul, care se publică pentru prima oară acum în ediția de față, după 80 de ani de la încheierea lui se prezintă sub forma unui volum având dimensiunile de 15,5 (16)x23,5 (24) cm și este un tom masiv

¹³ Virgil CÂDEA, „Filocalia în literatura română veche”, în *Filocalia. Versiunea în limba română a antologiei în limba greacă*, vol. 1, pp. 15-16.

¹⁴ Despre această dispută a se vedea: *Documente privitoare la turburarea bisericească pricinuită de legea sinodală din 1909 și Apărarea Preasfințitului Episcop al Romanului D. D. Gerasimu Saffirinu în procesul sinodal din vara anului 1911*, Tipografia Profesională, București, 1911; Arhim. Iuliu SCRIBAN, „Episcopul Gherasim Safirin”, *Biserica Ortodoxă Română*, 40, 2 (1922), pp. 459-460; Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul Teologilor Români*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1996, p. 425; Ciprian-Marius SIRBU, „Episcopii Râmnicului și viața politică românească în perioada 1859-1918”, *Buridava*, 10 (2012), pp. 185-186.

¹⁵ D. URICARIU, „Notă asupra ediției”, în: *Filocalia. Versiunea în limba română a antologiei în limba greacă*, vol. 1, p. 20.

care leagă cele 1614 pagini dactilografiate față verso și numerotate cu cifre arabe și cu litere, pagini cusute cu ață între copertile cartonate, imitație de piele neagră cu striuri.”¹⁶

Următoarea întrebare pe care trebuie să o adresăm este: cum a ajuns Pr. Stăniloae în posesia manuscrisului dactilografiat al lui Gherasim Safirin? Se poate afirma că manuscrisul pe care îl avea Pr. Dumitru Stăniloae era cel al lui Nichifor Crainic, pe care acesta, după cum am văzut anterior, îl împrumutase de la Mănăstirea Frăsinei și solicitase Sfântului Sinod ajutor în tipărirea sa. Din păcate, după cum am văzut anterior, în urma legii de raționalizare a învățământului, catedrele lui Nichifor Crainic au fost desființate, iar întregul proiect de tipărire s-a năruit. Cu toate acestea, Pr. Dumitru Stăniloae nu a renunțat la ideea publicării Filocaliei.

În prima ediție a lucrării sale: „Viața și învățătura Sfântului Grigorie Palama”, publicată în anul 1938, pr. Dumitru Stăniloae afirma la o notă de subsol:

„Explicații și considerații interesante și luminoase face asupra metodelui Rugăciunii inimii dl Nichifor Crainic în cursul de Teologia Mistică ținut studenților de la Facultatea de Teologie în anul școlar 1935-36. Curs litografiat de P. Olteanu 1936, p. 250 urm. Tot la dl. Nichifor Crainic am văzut recent un manuscris complet al Filocaliei, tradusă în românește de ucenicii lui Paisie Velicovshi, probabil”¹⁷.

Se poate constata din această afirmație că Pr. Dumitru Stăniloae nu a consultat manuscrisul lui Safirin în acea perioadă deoarece manuscrisul nu conține întreaga *Filocalie*. Consultarea manuscrisului este mai târzie. Pr. Dumitru Stăniloae afirmă în prefața primului volum că a folosit acest manuscris doar pentru prima parte a Filocaliei grecești, ceea ce este în perfect acord cu ceea ce afirmase Nichifor Crainic despre manuscrisul lui Gherasim Safirin.

Această precizare leagă varianta folosită de către Pr. Dumitru Stăniloae de cea procurată de Nichifor Crainic. Pr. Dumitru Stăniloae nu avea cum să precizeze numele lui Crainic în prefața Filocaliei, cel din urmă fiind ascuns de frica represaliilor autorităților. Se poate afirma că Pr. Dumitru Stăniloae a consultat manuscrisul Filocaliei înainte de anul 1944, până la venirea lui Nichifor Crainic la Mănăstirea Sâmbăta în iarna anilor 1944-1945¹⁸.

¹⁶ D. URICARIU, „Notă asupra ediției”, în: *Filocalia. Versiunea în limba română a antologiei în limba greacă*, vol. 1, p. 20.

¹⁷ DUMITRU STĂNILOAE, *Viața și învățătura Sfântului Grigorie Palama. Cu patru tratate traduse*, Ed. Scripta, București, 1993, p. 39

¹⁸ În conformitate cu interogatoriul Securității din 11 octombrie 1955, atât Pr. Arsenie Boca, cât și Nichifor Crainic afirmă că în 1944, după o lună jumătate petrecute de către Nichifor Crainic ca fugă la Mănăstirea Sâmbăta de Sus, acesta a lăsat în urmă următoarele: „o casetă de metal mărirea 30x20x10, un costum de haine (uniforma primită cu ocazia conferirii titlului de Dr. Honoris Causa al Universității din Viena) și un vâlătuș cu acte”. Ar fi fost imposibil pentru Nichifor Crainic

Deși s-a afirmat că Filocalia de la Prodrumu reprezintă elementul de legătură dintre tradiția paisianismului și traducerea Pr. Dumitru Stăniloae¹⁹, la o analiză filologică și de conținut²⁰ vom vedea o diferență colosală între traducerea Pr. Stăniloae și traduceriile anterioare. Chiar dacă putem vorbi de o continuitate a textelor filocalice, traducerea Pr. Stăniloae reprezintă o cu totul altă etapă traductologică și teologică a Filocaliei. Traducerea sa nu poate fi considerată doar o altă etapă istorică a traducerilor românești, ci maturizarea totală a acestora, după cum vom vedea în analizele comparative cu aceste texte.

3. Copiile unor manuscrise românești mai vechi de la Athos aduse de Pr. Serafim Popescu și de Pr. Arsenie Boca

S-au emis mai multe ipoteze în cercetarea actuală cu privire la manuscrisele aduse de către Pr. Arsenie Boca de la Muntele Athos și relația acestora cu apariția ulterioară a Filocaliei.

În acest sens, se afirmă cu certitudine că „la reîntoarcerea în țară, aduce câteva manuscrise ale Filocaliei pentru fostul său profesor de la Sibiu, Părintele Dumitru Stăniloae, cu care colaborează la realizarea în limba română a acestei monumentale lucrări”²¹.

Manuscrisul acesta se află în prezent la Schitul metoc din Sinaia, înființat de către Pr. Arsenie Boca și Maica Zamfira Constantinescu după plecarea de la București. Manuscrisul are 362 de file, format mic, nenumerate în original, ci numerotate ulterior, cu scrisul mic, caligrafic al Părintelui Arsenie Boca, cu peceti ale Sfântului Munte, necesare pentru a putea aduce manuscrisul în țară, și cu pecetele Mănăstirii Sâmbăta, semn că acest manuscris a fost în Biblioteca Mănăstirii Sâmbăta și luat de către Pr. Arsenie în anul 1949 la plecarea sa la Prislop²².

să fugă de autorități cu un asemenea manuscris voluminos. Arhiva CNSAS, Fond I, Dosar 2637, vol. II, ff. 347-352. Nichifor Crainic afirmă că pe lângă uniforma de academician și caseta de fier: „i-am lăsat niște poezii în păstrare, de altfel care n-aveau nicio valoare artistică deosebită. Poeziile tratau teme lirice sentimentale”. ACNSAS, Fond I, Dosar 2637, vol. II, f. 87v. Cu privire la manuscrisele Filocaliei de la Mănăstirea Sâmbăta, a se vedea: Răzvan PERȘA, „Părintele Dumitru Stăniloae și traducerea Filocaliei românești. Precizări asupra manuscriselor”, în Daniel Lemeni (coord.), *Isihasm și spiritualitate filocalică în teologia românească*, Ed. Astra Museum, Sibiu, 2019, pp. 55-78.

¹⁹ Virgil CÂNDEA, „Filocalia în literatura română mai veche”, p. 12.

²⁰ Pentru diferența de conținut a se vedea: Alexandru PRELIPCEAN, *Spiritualitate creștină și rigoare științifică: notele de subsol ale Filocaliei românești*, vol. 1, Doxologia, Iași, 2014, pp. 49-56.

²¹ Vlad PROTOPODESCU, „Pentru mai dreapta cinstire a lumii Părintelui Stăniloae”, în: *Puncte Cardinale*, nr. 6/102, iunie 1999, p. 9.

²² „Între manuscrisele din chilia Părintelui - care ar merita un capitol separat și detaliat - semnalăm un volum nepaginat, scris de mână, legat în coperti tari și purtând două peceti în limba greacă ale sfântului Munte Athos și trei ale sfintei Mănăstiri Brâncoveanu de la Sâmbăta de Sus, pe care îndrăznim să-l numim „Filocalia de la Sfântul Munte a Părintelui Arsenie” și care cuprinde, con-

„Între manuscrisele Părintelui Arsenie, un loc cu totul deosebit îl ocupă necunoscuta - până acum - „Filocalie de la sfântul Munte”, scrisă de sfinția Sa în lunile martie, aprilie și mai 1939, după originalul starețului Antipa Dinescu de la Schitul românesc Prodromul, conform însemnării de pe ultima pagină. Având aproximativ dimensiunile viitoarei ediții a Filocaliei românești tipărite, în traducerea părintelui Stăniloae, „Filocalia de la sfântul Munte” a Părintelui Arsenie, cu care sfinția Sa s-a întors de la Athos la sfânta Mănăstire Brâncoveanu, numără 382 de pagini împodobite de scrisul curat, mărunț și inconfundabil al sfinției Sale, având și câteva însemnări ulterioare în creion, pe margine. Manuscrisul poartă, la început și la sfârșit, două peceti în limba greacă ale conducerii sfântului Munte, fără de care, acest manuscris n-ar fi putut ajunge în țară, precum și trei ștampile ale sfintei Mănăstiri de la Sâmbăta de Sus”.²³

Preasfințitul Daniil Stoenescu a fost primul teolog român care a analizat conținutul acestui manuscris, pe care îl descrie în lucrarea sa:

„După o însemnare pe foaia de titlu despre cuvintele cuviosului Isihie preotul către Teodul, de o altă mână decât cea a Părintelui - poate a starețului Antipa - între paginile 1-58 avem: „Ale lui Isihie preotul. Către Teodul: Cuvinte folositoare de suflet pentru trezvie (atenție) și fapte bune; prin capete, învățătură pentru luminarea sufletului și pentru adevărata învățătură. Răspunsuri și îndemnuri.” Între paginile 59-182 se află „Ale celui dintru Sfinți Părintelui nostru Maxim, Cele pentru dragoste 400 de capete.” Între paginile 183-198 găsim „Înainte cuvântare la Capetele Fericitului Filotei Sinaitul.” De la 198-214 citim „Înainte cuvântare, alcătuită de P.C. Stareț Vasile, de la Poiana Mărului, jud. Buzău.” La pagina 215 ne deschide „Sfântul Ioan Gură de aur: Cuvântul II din trimerile către monahi”, care se încheie la pagina 226. Între 227 și 269 avem: „Sfântul Grigorie Sinaitul. Pentru Isichie.” De la 270 la 285 ne întâmpină „Sfântul Simion Noul Teolog. Cuvântul XXIII. Pentru cea fără de vreme sfărâmare a inimii, și pentru lacrimi. Pentru învierea sufletului și pentru altele foarte folositoare”, iar de la pagina 286 până la 304: „Învățături ale aceluiași pentru rugăciune.” Între 304 și 320 citim „Cuvintele fericitului Nil Sorschi”, iar între 321 și 352: „Ale fericitului Nil, pustnicul dela Sorski. Înainte cuvântare. În care se arată, de la cari s-au zis pentru lucrarea cea de gând, și cum vom putea să ne învățăm aceasta.” Manuscrisul pe care l-am intitulat „Filocalia de la sfântul Munte” a Părintelui Arsenie se încheie cu „Ale Preacuviosului Părintelui nostru Teognost. 75 Capete.

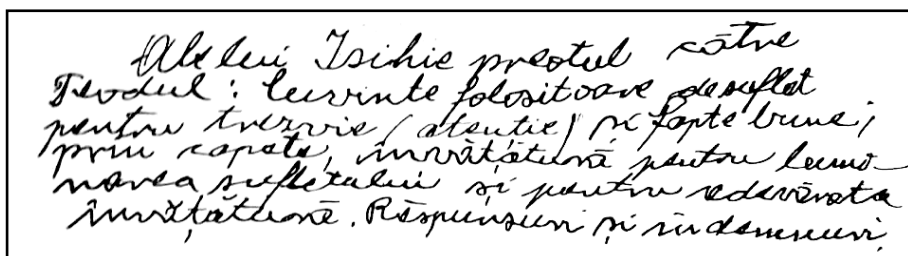
form însemnării Părintelui de pe ultima filă, mai multe cuvinte și texte filocalice „Scrise cu ajutorul Domnului și cu al Maicii Sale dimpreună cu blagoslovenia Părintelui meu duhovnic Starețul Antipa, cât am petrecut în Sfântul Munte: Martie, Aprilie și Mai 1939, de pe manuscrisele Starețului. - Dumnezeu să-i primească ostenele.” PS Daniil STOENESCU, *Părintele Arsenie: «Omul îmbrăcat în haină de în» și «Îngerul cu cădelniță de aur»*, Sinaia, 2009, p. 9.

²³ PS DANIL, *Părintele Arsenie: «Omul îmbrăcat în haină de în»*, p. 88.

Pentru lucrare, pentru vedere și pentru Preoție; cu adresa aceasta: C.C. Părinți Lazăr și Valaam, Teognost cel preaprost și nevrednic de toată lumea”, între pag. 353 și 382”.²⁴

Analizând acest manuscris, se pot constata următoarele: manuscrisul conține pe fila 1 o pecete a Administrației Sfântului Munte: „ΔΙΟΙΚΙΣΗΣ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥ”²⁵. Pe fila a treia, manuscrisul are numerotarea „Nr. 257 I 3”, cel mai probabil această numerotare fiind cea din cadrul Bibliotecii Brâncoveanu de la Sâmbăta de Sus, alături de altă ștampilă.

Pe a treia filă a manuscrisului poate fi identificat un titlu al operei lui Isihiei preotul către Teodul scris de către o altă persoană. Caligrafia este foarte precară în comparație cu cea a diaconului Zian Boca. Este evident că o altă persoană a încercat să copieze opere filocalice în caietul respectiv, însă caligrafia diaconului Zian era mult superioară celui alt copist.

Alte lui Isihie preotul către
Teodul: lucrurile folosite de suflet
pentru trairie (absentie) și fapte bune;
prin capete, învățătura pentru lumina
noastră sufletească și pentru redolvăta
învățătura. Răspunsuri și în demnitate.

Manuscrisul conține doar operele a nouă autori filocalici: Isihie Preotul (ff. 5-58), Sf. Maxim Mărturisitorul (ff. 59-168), Filotei Sinaitul (ff. 169-183); Vasile de la Poiana Mărului (ff. 183-198), Sf. Ioan Gură de Aur (ff. 199-210), Sf. Grigorie Sinaitul (ff. 211-251), Sf. Simeon Noul Teolog (ff. 252-273, 273-286), Nil Sorschi (ff. 286-302), Teognost (ff. 303-334, 335-362).

Este foarte interesant faptul că pe acest manuscris, deasupra autorilor filocalici sunt indicate paginile textului grecesc din Filocalia publicată în 1893, ceea ce ar indica faptul că s-a urmărit un text care avea în vedere o traducere după Filocalia greacă. De exemplu, pentru Isihie Preotul, manuscrisul oferă trimiterea: „I. 82-101”²⁶. Această mențiune se referă la volumul 1 din ediția lui Panagiot At. Tzelati publicată în Atena în anul 1893, pp. 81-101, unde găsim aceeași operă: „Τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἡσυχίου Πρεσβυτέρου λόγος,

²⁴ „După audierea cu entuziasm la București a cursurilor de Teologie mistică, înflăcărare, ale lui Nichifor Crainic, ajungerea și șederea cu folos la sfântul Munte Athos - mărturie a acestui manuscris - avea să fie piatra cea din capul unghiului a formării duhovnicești și filocalice a Părintelui nostru Arsenie”. PS DANIL, *Părintele Arsenie: «Omul îmbrăcat în haină de în» și «Îngerul cu cădelniță de aur»*, Sinaia, 2009, p. 88.

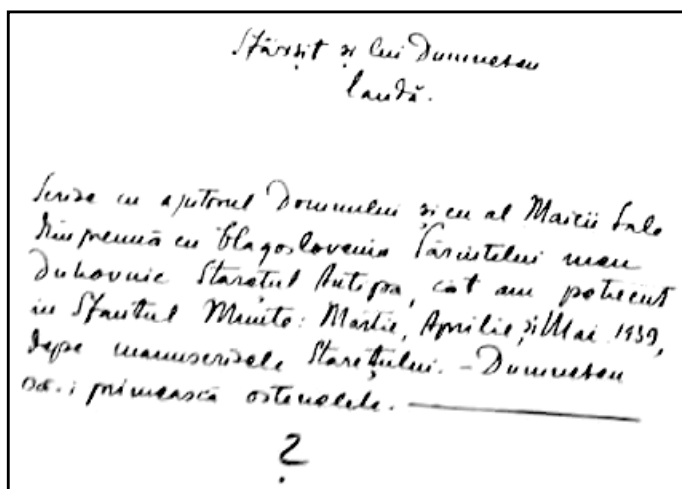
²⁵ Mss. *Caietul cu scrieri filocalice culese în Sfântul Munte de către Părintele Arsenie Boca*, Arhiva Schitului Sinaia, Nr. 257 I 3, f. 1.

²⁶ Mss. *Caietul cu scrieri filocalice culese în Sfântul Munte de către Părintele Arsenie Boca*, Arhiva Schitului Sinaia, Nr. 257 I 3, f. 5.

πρὸς Θεόδουλον ψυχοφελῆς, καὶ σωτήριος. Περί νήψεως, καὶ ἀρετῆς ἐν καφαλαίοις διηρημένος". Pentru Sf. Maxim Mărturisitorul găsim indicația „I.202-232”; pentru Filotei Sinaitul, „I. 366-74”; pentru Grigorie Sinaitul, „Filocalia II 268”, pentru Teognost „I 355-365”, ceilalți autori neavând nicio trimitere. Cu toate acestea, după cum vom vedea din analiza filologică a unor pasaje, în traducerea română nu este respectat textul grecesc indicat.

Manuscrisul se încheie cu următoarea precizare a diaconului Zian Boca:

„Sfârșit și lui Dumnezeu slavă. Scrise cu ajutorul Domnului și cu al Maicii Sale dimpreună cu blagoslovenia Părintelui meu Duhovnic Starețul Antipa, cât am petrecut în Sfântul Munte: Martie, Aprilie și Mai 1939 de pe manuscrisele Starețului. - Dumnezeu să-i primească ostenelele.”²⁷

4. Filocalia de la schitul Sf. Ipatie, Muntele Athos

În arhiva Chilieii românești Sf. Ipatie din Muntele Athos, pot fi găsite și ale manuscrite ale *Filocaliei*, ceea ce arată că monahii români din anii 30 aveau ca preocupare transcrierea textelor filocalice²⁸.

De exemplu, pe un Manuscris, tip caiet, cu peste 220 de file, sunt copiate scrieri filocalice, din diferiți autori. Manuscrisul a fost finalizat la data de 12 ianuarie 1936, de către ieromonahul Dometie Trihenea, intrat în monahism în anul 1929. El va deveni ulterior duhovnicul Chilieii Sf. Ipatie.

Pe pagina finală a acestui manuscris se află un text explicativ la acest demers de transcriere?

²⁷ Mss. Caietul cu scrieri filocalice culese în Sfântul Munte de către Părintele Arsenie Boca, Arhiva Schitului Sinaia, Nr. 257 I 3, f. 362.

²⁸ Mulțumesc Domnului Adrian Nicolae Petcu, cercetător CNSAS, pentru oferirea unei copii a acestui manuscris.

12. Ianuarie, 1936.

Παπαγ.

Scris-am această carte numai pentru folosul meu particular, culeasă din diferite manuscrise, "pirlie" unele cu greu de decifrat. Nu am scris nici caligrafic nici ortografic, ci am scris întocmai cum le-am găsit în manuscrisele pomenite mai sus. Am scris-o cu mână tremurătoare de oboseală ascultării, și mai mult în timpul nopții. Cățile mea fost toată durerea și ducăria din viața mea.

Văzându-o întrunchiupată, socotesc că: Din ce-i blânzi cu inima porumbei Domnului; cari nu se vor uita la scrierul meu mizerabil, și la acuritele putătorilor de duh păcătoși, ale cărora osteneți și trude, îndăjuns se cunoaște din mizerăcyma sfăturilor lor dumnezeoști; așa uni cari caută cu sete, acuritele Duhului sfânt, acei se vor putea folosi și de această carte. Totodată rugându-i cu umilită, smerenie și cu desăvârșită plecăciune, ca oă-mi erte greșelile scrieri mele și să le îndrepteze cu duhal blândetelor. Că numai a unuia Dumnezeu este sa nu greși! Aducându-si aminte, în rugăciunile lor de stăruială meu Ieromonah Diomid Valasă, și de mine-mulț păcătorul; Dometie Ieromonahul.

Philia Românească Sf. Ierarh
"Ipate" Mănăstirea "Fătosești"
Sf. Munte Athos.

„12. Ianuarie. 1936

Paragraf

Scris-am această carte numai pentru folosul meu particular, culeasă din diferite manuscrise „cirilice” unele cu greu de descifrat. Nu am scris nici caligrafic nici ortografic, ci am scris întocmai cum le-am găsit în manuscrisele pomenite mai sus. Am scris-o cu mâna tremurătoare de oboseala ascultării, și mai mult în timpul nopții. Cărțile me-a fost toată durerea și bucuria din viața mea.

Văzându-o întrunchiupată, socotesc că: din ce-i blânzi cu inima porumbei Domnului, cari nu se vor uita la scrisul meu mizerabil, - ci la cuvintele Purtătorilor de Duh Părinți, ale căror ostenele și trude, îndeajuns se cunoaște din mireazma sfaturilor lor dumnezeiești, așa uni care caută cu sete cuvintele Duhului Sfânt, ace-i se vor putea folosi și de această carte. Totodată rugându-i cu umilință, smerenie și cu desăvârșită plecăciune, ca să-mi erte greșelile scrierii mee și să le îndrepteze „cu duhul blândețelor”. Că numai a unuia Dumnezeu este a nu greși! Aducându-și aminte, în rugăciunile lor de starețul meu Ieromonah Diomid Valasă, și de mine mult păcătosul: Dometie Ieromonahul. Khilia Românească Sf. Ierarh „Ipatic”, Mănăstirea „Vatopedu”, Sf. Munte Athos.”²⁹

Deși Ieromonahul Dometie precizează că „Nu am scris nici caligrafic nici ortografic, ci am scris întocmai cum le-am găsit în manuscrisele pomenite mai sus. Am scris-o cu mâna tremurătoare de oboseala ascultării, și mai mult în timpul nopții”, totuși manuscrisul este redactat foarte îngrijit, cu o caligrafie curată și plăcută. Textul este redactat cu cerneală albastră³⁰, pentru text, cerneală roșie, pentru titluri și autori, și cerneală verde, pentru corecturi sau adăugări de texte. La finele fiecărei pagini sunt scrise primele cuvinte care vor apărea pe următoarea pagină, ceea ce indică faptul că aceste texte erau citite și cu voce tare, probabil fraților la trapeză. De la fila 144, manuscrisul conține o altă caligrafie, filele nu mai sunt numerotate, iar scrierea este făcută cu cerneală neagră. Manuscrisul cuprinde următoarele opere filocalice: „Cuvânt al Sf-lui Simeon Noul Bogoslov. Înainte Cuvântare și arătare acelor pentru luare aminte și pentru rugăciune” (ff. 1-15); „Cuvintele Sfntului Cir. Calist. Pentru iscusirea Liniștei” (ff. 15-25); „din ale Sfântului Calistu, Patriarhul Țarigradului”(sub acest titlu este scris în manuscris: „Dometie mult-truditul și cu frica morții îngrăditul”) (ff. 25-26v); „Cuvânt pentru păzirea inimii plin de folos al lui Nichifor celui din singurătate” (ff. 26v- 29v); „ale Sfântului Filofteiu Sinaitul, Capete pentru rugăciune și trezvie” (ff. 29v-42v); „De la Sf. Nichita Studitul , Cap. 18” (ff.

²⁹ *Manuscris Filocalic, Arhiva Chilie Sf. Ipatic, Muntele Athos, f. n.*

³⁰ Unele pasaje de text sunt scrise cu cerneală neagră: ff. 29r-30r; ff. 116r-117r;

42v-44r); „Tipicul rugăciunii cei cu mintea. Pre cum de la Părintele Iosiv am luat” (ff. 44r-45r); „Din cartea Sf. lui prea cuviosului Plui nostru Nill Sinaitul. 153 Capete” (ff. 45r-56v); „Cuvânt al Prea C-lui P-lui nostru Nill Sinaitul. Pentru 8 Gânduri” (ff. 57r-63r); „acelui întru Sf. P-lui nostru Atanasie cel mare, Patriarhul Aliexandriei, Cuvânt pentru poruncile lui Dumnezeu tuturor celor ce s-au lepădat de lume și vor să se mântuiască” (ff. 63r-68v); „Ale Sf. Lui prea cuviosului P-lui nostru Ilarion, Pentru vieța cea singuratică” (ff. 69r-74r); „Adunare de multe capete de la mulți Sfinți Părinți a Sfântului Grigorie Sinaitului: Pentru liniște” (ff. 74r-77v); „Capete ale Sf-lui Isihie către Teodul Preotul” (ff. 78r-111v); „Adunare de Capete de la mulți Cuvioși Sfinți Părinți pentru viața monahicească și Pentru dezrădăcinarea năravurilor rele, a prea c-lui P-lui nostru Amona, învățătură la luarea aminte de sine” (ff. 112r-117v); „Ale Sf-lui Dimitrie Arhiep. Rostovului. Învățătură duhovnicească a omului celui din lăuntru” (ff. 118r-123v); „Facerea Starețului Vasile de la Schitul N. Poiana Mărului Rom. Pentru luare aminte a inimii și a minței” (ff. 124r-143v); „Ale lui teolipt Mitropolitul Filadelfiei, Cuvânt care descope pe lucrarea ce-a întru Hristos ascunsă și arată în scurt pe osteneala rânduielii ce-i călugărești” (ff. 144r-fîn).

La o comparație atentă, vom vedea că acest text nu este identic nici cu cel al Filocaliei de la Prodromul, nici cu cea adusă de către Pr. Arsenie Boca în România.

FILOCALIA PRODROMU	MS. FILOCALIE SF. IPATIE	FILOCALIA A. BOCA
<i>Isihie Preotul. Către Teodul</i> <i>Trezvirea este meșteșugirea Duhovnicească, care de înțelegerile cele pătimase, și de cuvinte și de lucrurile cele viclene, cu totul slobozește pre om, cu ajutorul lui Dumnezeu, și cu cea de-a pururi osârdie călătorind. Și cunoștința întărită a necuprinsului</i>	<i>Isihie Preotul. Către Teodul</i> <i>Trezvirea este meșteșugirea duhovnicească, care de înțelegerile cele pătimase, și de cuvintele și lucrurile cele viclene, cu totul pre om cu Dumnezeu îl slobozește, zăbovind și cu osârdie călătorind, și cunoștința întărită a necuprinsului Dumnezeu, după cât</i>	<i>Isihie Preotul. Către Teodul</i> <i>I. Trezvia (atenția) este meșteșugirea duhovnicească, carea cu Dumnezeu zăbovindu-se și cu osârdie călătorind, cu totul slobozește pe om de înțelegerile cele pătimase, și de cuvinte. Dă puțință și pe ascuns desleagă și este făcătoare a toată porunca lui Dumnezeu a</i>

Dumnezeu dăruiește, după cât este cu putință nouă, și deslegarea prin ascuns a tainelor celor Dumnezeiești și ascunse. Este și făcătoare de toată porunca lui Dumnezeu, a noului și vechiului așezământ, și dătătoare de tot binele veacului viitor. Și aceasta este cu adevărat curățania inimii, carea și pentru mărimea și frumusețea ei, sau mai adevărat a zice, pentru neluarea aminte și lenevirea noastră, între călugări foarte rar se află astăzi. Pre care o fericește Hristos grăind: „Fericiți cei curați cu inima, că aceștia vor vedea pe Dumnezeu”. Deci una ca aceasta fiind, cu mult se cumpără. Trezvia în om zăbovindu-se, să face lui povătuitoare de viața cea dreaptă și plăcută lui Dumnezeu, și suire a vederii, și pre cele trei părți ale sufletului, drept a le porni ne învață pre noi, și simțirile	este cu putință, și dezlegarea a tainelor celor Dumnezeiești și ascunsă. este și făcătoare de toată porunca lui Dumnezeu, a vechiului și noului așezământ, și dătătoare de tot binele veacului viitor, că aceasta cu adevărat este cea a inimii curățenie, ceiace și dintru mărimea și frumusețea ei, sau mai adevărat a zice, pentru neluarea aminte și lenevirea noastră, întru călugări foarte rari se află astăzi, pre care o fericește Hristos grăind: „Fericiți cei Curați cu inima, că aceia vor vedea pe D-zeu”. Deci una ca aceasta fiind, cu mult să cumpără. Cap. II. Trezvia în om zăbovindu-se, a vieții cei drepte și plăcute lui D-zeu, povătuitoare să face acestuea, și suire a vederii, și pre cele trei părți ale sufletului, drept a le porni pre noi ne învață, și simțire cu tărie ale	Noului și a Vechiului Așezământ și dătătoare a tot binelui veacului celui viitor. Ea este cu adevărat curăția inimii – carea pentru mărimea și frumusețea ei, sau mai bine spus, pentru neluare aminte și lenevirea noastră, foarte rar se află astăzi în călugări. Pe aceasta o fericește Iisus grăind: „Fericiți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu”. Deci așa fiind, cu mult se cumpără. II. Atenția în om zăbovindu-se, i se face lui povătuitoare de viață dreaptă și plăcută lui Dumnezeu și suire a vederii. Pe cele 3 părți ale sufletului drept le îndrumă și simțirile, cu tărie le păzește. Pe cele 4 bunuri de preț cu partea ei în toate zilele le crește.
--	---	--

cu tărie a le păzi, și cele patru bunătăți cuprinzătoare, întru părtașul ei, în toate zilele le crește.	sufletului, și cele patru născătoare bunătăți, întru părtașul ei în toate zilele le crește.	
---	---	--

5. Analiză comparativă a surselor traducerii „Filocaliei Românești”

Prima întrebare care se ridică, este următoare: cum a reușit Părintele Dumitru Stăniloae să traducă două volume ample ale *Filocaliei Grecești* într-un timp atât de scurt și în condițiile grele ale finalului celui de-al Doilea Război Mondial? A fost traducerea sa doar o diortosire a manuscrisului adus de Pr. Arsenie Boca, după cum au insinuat unii³¹? Care este aportul acestui manuscris la traducerea finală a *Filocaliei Românești*?

Vom încerca să comparăm filologic aceste traduceri. Să analizăm un pasaj din acest manuscris în comparație cu Filocalia de la Prodromul, Filocalia în traducerea Pr. D. Stăniloae din Manuscrisul de la Sâmbăta și Filocalia tipărită a Pr. Stăniloae, la care vom adăuga și textul grecesc cu traducerea proprie.

Filocalia de la Prodromu

Isihie Preotul. Către Teodul

Trezvirea este meșteșugirea Duhovnicească, care de înțelegerile cele pătimase, și de cuvinte și de lucrurile cele viclene, cu totul slobozește pre om, cu ajutorul lui Dumnezeu, și cu cea de-a pururi osârdie călătorind. Și cunoștința întărită a necuprinsului Dumnezeu dăruiește, după cât este cu putință nouă, și deslegarea prin ascuns a tainelor celor Dumnezeuiești și ascunse. Este și făcătoare de toată porunca lui Dumnezeu, a noului și vechiului așezământ, și dătătoare de tot binele veacului viitor. Și aceasta este cu adevărat curățania inimii, carea și pentru mărimea și frumusețea ei, sau mai adevărat a zice, pentru neluarea aminte și lenevirea noastră, între călugări foarte rar se află astăzi. Pre care o ferește Hristos grăind: „Feriți cei curați cu inima, că aceștia vor vedea pe Dumnezeu”. Deci una ca aceasta fiind, cu mult se cumpără. Trezvia în om zăbovindu-se, să face lui povățuitoare de viața cea dreaptă și plăcută lui Dumnezeu, și suire a vederii, și pre cele trei părți ale sufletului, drept a le porni ne învață pre noi, și simțirile cu tărie a le păzi, și cele patru bunătăți cuprinzătoare, întru părtașul ei, în toate zilele le crește.

³¹ PS Daniil afirma în lucrarea sa: „Având aproximativ dimensiunile viitoarei ediții a Filocaliei românești tipărite, în traducerea părintelui Stăniloae, „Filocalia de la sfântul Munte” a Părintelui Arsenie, cu care sfinția Sa s-a întors de la Athos la sfânta Mănăstire Brâncoveanu, numără 382 de pagini.” Acest detaliu se referă la formatul fizic, de caiet al manuscrisului, nicidecum la grosimea viitoarei Filocalii în versiunea Pr. Stăniloae, care va avea peste 2000 de pagini în format mare. PS DANIIL, *Părintele Arsenie: «Omul îmbrăcat în haină de in»*, p. 88.

Filocalia MSS. A. Boca³²*Isihie Preotul. Către Teodul*

Cap. I. Trezvia (atenția) este meșteșugirea duhovnicească, carea cu Dumnezeu zăbovindu-se și cu osârdie călătorind, cu totul slobozește pe om de înțelegerile cele pătimase, și de cuvinte. Dă puțință și pe ascuns desleagă și este făcătoare a toată porunca lui Dumnezeu a Noului și a Vechiului Așezământ și dătătoare a tot binelui veacului celui viitor. Ea este cu adevărat curăția inimii – carea pentru mărirea și frumusețea ei, sau mai bine spus, pentru neluare aminte și lenevirea noastră, foarte rar se află astăzi în călugări. Pe aceasta o fericește Iisus grăind: „Fericiți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu”. Deci așa fiind, cu mult se cumpără.

II. Atenția în om zăbovindu-se, i se face lui povățuitoare de viață dreaptă și plăcută lui Dumnezeu și suire a vederii. Pe cele 3 părți ale sufletului drept le îndrumă și simțirile, cu tărie le păzește. Pe cele 4 bunuri de preț cu partea ei în toate zilele le crește.

Filocalia MSS. D. Stăniloae³³

1. Trezvia e o metodă duhovnicească continuă care, cu ajutorul lui Dumnezeu, izbăvește cu totul pe om de gânduri și cuvinte pătimase și de fapte rele și-l îndrumă cu râvnă; iar îndrumându-l, îi dăruiește cunoștința fără greșală a lui Dumnezeu cel necuprins, atât cât e cu puțină, și deslegarea tainelor dumnezeiești și ascunse. Ea împlinește toată porunca lui Dumnezeu din Vechiul și Noul Testament și aduce tot binele veacului ce va să vie. Ea e propriu zis curăția inimii, care, din pricina măreției și a frumuseții ei, sau mai bine zis din negrija noastră, e azi atât de rară printre monahi, și pe care o fericește Hristos, zicând: „Fericiți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu”. Una ca aceasta se cumpără foarte scump. Trezvia statornicită în om se face călăuză a vieții drepte și plăcute lui Dumnezeu. Ea ne învață urcușul contemplației și felul cum trebuie să punem în mișcare, în chip cuvenit, cele trei părți ale sufletului și să ne păzi fără greșală simțirile. Ea sporește în fiecare zi cele patru virtuți generale, în cel ce se împărtășește de ea.

Filocalia Tipărită a D. Stăniloae³⁴

1. Trezvia e o metodă duhovnicească durabilă, urmărită cu râvnă, care, cu ajutorul lui Dumnezeu, izbăvește pe om cu totul de gânduri și cuvinte

³² Mss. Caietul cu scrieri filocalice culese în Sfântul Munte de către Părintele Arsenie Boca, Arhiva Schitului Sinaia, Nr. 257 I 3, f. 5.

³³ Manuscrisul 2615, Arhiva Mănăstirii Brâncoveanu, Sâmbăta de Sus, Fond „Filocalia”, f. 149r.

³⁴ Filocalia, Vol. 4, pp. 41-42.

pătimașe și de fapte rele; urmărită astfel, ea îi dăruiește apoi cunoștința sigură a lui Dumnezeu cel necuprins, atât cât e cu putință, și deslegarea tainelor dumnezeiești și ascunse. Ea împlinește toată porunca lui Dumnezeu din Vechiul și Noul Testament și aduce tot binele veacului ce va să vie. Ea e propriu zis curăția inimii, care, din pricina măreției și a frumuseții ei, sau mai bine zis din neatenția și negrija noastră, e azi atât de rară printre monahi. Pe aceasta o fericește Hristos, zicând: „Fericiți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu”. Așa fiind, ea se cumpără foarte scump. Trezvia dăinuind mult în om, se face călăuză a vieții drepte și plăcute lui Dumnezeu. Iar urcușul în aceasta, ne deprinde cu contemplația și cu felul cum trebuie să punem în mișcare, în chip cuvenit, cele trei părți ale sufletului și să ne păzim fără greșeală simțurile. Ea sporește în fiecare zi cele patru virtuți generale, în cel ce se împărtășește de ea.

Filocalia textul grecesc

Νῆψις ἐστὶ, μέθοδος πνευματικῆ, ἐμπαθῶν νοημάτων, καὶ λόγων, καὶ πονηρῶν ἔργων, πάμπαν τὸν ἄνθρωπον, σὺν Θεῷ, ἀπαλλάττουσα, χρονίζουσα, καὶ προθύμως ὁδευομένη· γινώσιν τε ἀσφαλῆ Θεοῦ τοῦ ἀκαταλήπτου ὁδευομένη χαρίζεται, καθ’ ὅσον ἐφικτόν, καὶ μυστηρίων θείων καὶ ἀποκρύφων λύσιν· ὑπάρχετε πάσης ἐντολῆς Θεοῦ παλαιᾶς τε καὶ νέας Διαθήκης ποιητικῆ, καὶ παντός ἀγαθοῦ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος παρεκτική. Αὕτη δὲ κυρίως ἐστὶν ἡ τῆς καρδίας καθαρότης· ἥτις διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν καλλονὴν αὐτῆς ἢ κυριώτερον εἰπεῖν, διὰ τὴν ἀμέλειαν ἡμῶν, σπανίζει σήμερον πάνυ ἐν Μοναχοῖς· ἦν ὁ Χριστὸς μακαρίζει λέγων· μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεόν ὄψονται. Τοιαύτη δὲ οὐσα, πολλοῦ ἀγοράζεται. Νῆψις ἐν ἀνθρώπῳ χρονίζουσα, ὀρθοῦ καὶ θεαρέστου βίου ὁδηγὸς γίνεται· τοῦτο καὶ ἐπίβασις θεωρίας, καὶ τὸ τριμερές τῆς ψυχῆς δικαίως κινεῖν ἡμᾶς ἐκδιδάσκει, τὰς αἰσθήσεις τε ἀσφαλῶς τηρεῖν· καὶ τὰς γενικὰς τέσσαρας ἀρετὰς ἐν τῷ μετόχῳ αὐτῆς καθ’ ἡμέραν αὖξει³⁵.

Filocalia traducere proprie (Răzvan Perșa)

Trezvia este o metodă duhovnicească, care, dacă este statornică și dusă cu râvnă, îl eliberează cu totul pe om prin ajutorul lui Dumnezeu de cugetările și cuvinte pătimașe și de fapte rele. Și dusă astfel, dăruiește, atât cât este posibil, cunoașterea certă a lui Dumnezeu cel necu-

³⁵ Φιλοκαλία των ιερών νηπτικών συνερανισθείσα παρά των αγίων και θεοφόρων πατέρων ημών εν η διά της κατά την πράξιν και θεωρίαν ηθικής Φιλοσοφίας ο νους καθαίρετα, φωτίζεται, και τελειούται και εις την προστετέθησαν τα εκ της εν Βενετία εκδόσεως ελλείποντα κεφάλαια του μακαρίου Πατριάρχου Καλλίστου, Εκδιδομένη υπό Παναγιώτου Αθ. Τζελάτη, Τόμος α', β', Εκ του Τυπογραφείου Παρασκευά Λεώνη, Εν Αθήναις, 1893, p. 82.

prins și deslușirea tainelor dumnezeiești și ascunse. Ea reprezintă înfăptuirea oricărei porunci a lui Dumnezeu din Vechiul și Noul Testament și cauzatoarea a tot binele veacului ce va să fie. Iar aceasta este, într-adevăr, curățirea inimii, care, din pricina măreției și frumuseții ei, sau mai bine spus, din cauza neglijenței noastre, este astăzi rară printre monahi. Pe aceasta o fericește Hristos când zice: „Feriți-vă cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu”. Și de vreme ce este așa, este agonisită cu mare preț. Iar dacă trezvia se statornicește în om, devine călăuză a vieții drepte și plăcute de Dumnezeu. Și urcușul contemplației ne învață aceasta: să mișcăm în chip corect cele trei părți ale sufletului și să veghem în mod singur simțurile. Și sporește cel patru virtuți generale în cel ce se împărtășește zilnic de ea.

Din analiza acestei comparații se pot constata următoarele: manuscrisul adus de către diaconul Zian Boca de pe Muntele Athos reprezintă o variantă diferită față de traducerea din Filocalia de la Prodromul, conținând elemente de modernizare a limbii, fidelitate față de sintaxa și topica românească, însă se poate constata, totuși, dependența de traducerea anterioară a Filocaliei de la Prodromul. Conceptele filocalice fundamentale sunt transpuse din versiunea de la Prodromul în această versiune. Totuși, cu toate că reprezintă o etapă mai dezvoltată în privința fidelității mai mari față de limba română, traducere din manuscrisul adus de către Pr. Arsenie Boca în România conține foarte multe omiteri ale textului grecesc. De exemplu, această versiune adusă de Pr. Arsenie omite, în pasajul din tabel, următoarele expresii: „și de lucrurile cele viclene (καὶ πονηρῶν ἔργων)”, „ea îi dăruiește apoi cunoștința sigură a lui Dumnezeu cel necuprins, atât cât e cu puțină, și deslegarea tainelor dumnezeiești și ascunse (γινῶσιν τε ἀσφαλῆ Θεοῦ τοῦ ἀκαταλήπτου ὁδευομένη χαρίζεται, καθ’ ὅσον ἐφικτόν, καὶ μυστηρίων θείων καὶ ἀποκρύφων λύσιν)³⁶”. Prin urmare, chiar dacă limbajul este parțial modernizat și topica adaptată limbii române, pasajul analizat are multe lacune în manuscrisul adus de la Sf. Munte, fiind de multe ori infidel față de textul grecesc și față de traducerea Filocaliei de la Prodromul.

De asemenea, se pot constata mai multe diferențe între traducerea Pr. Dumitru Stăniloae din manuscris și varianta finală în acest pasaj. Sintagma „μέθοδος πνευματική ... χρονίζουσα „metodă duhovnicească continuă” din manuscris este redată ulterior drept „metodă duhovnicească durabilă”, deși în al doilea paragraf participiul „χρονίζουσα” este tradus „statornicită” în manuscris și „dăinuind” în varianta finală. Sintagma „γινῶσιν τε ἀσφαλῆ” este tradusă în manuscris prin „cunoștința fără greșală”, iar în varianta

³⁶ Din această frază apare în versiune pr. Arsenie doar: „Dă puțină și pe ascuns desleagă”.

tipărită „*cunoștința sigură*”. Se poate constata faptul că în varianta tipărită Pr. Stăniloae reprezintă o actualizare a limbajului, o verificare a topicii din limba română și ieșirea din dependența topicii grecești. Cu toate acestea, Pr. Dumitru Stăniloae traduce construcțiile cu participiu din limba greacă eminentamente prin gerunziu în versiunea tipărită, deși în manuscris găsim transpunerea acestora prin propoziții subordonate.

Să comparăm textul adus de către Pr. Arsenie Boca și Mss Pr. Dumitru Stăniloae cu privire la termenii filocalici tehnici, care aveau să ofere o dificultate mai mare pentru traducător și, probabil, o dependență mai mare de o traducere preexistentă. În ceea ce privește termenii tehnici filocalici putem identifica în pasajul analizat următorii termeni:

TERMEN GRECESC	MSS. BOCA	MSS. STĂNILOAE
νήψις	<i>trezvia (atenția)</i>	<i>trezvia</i>
μέθοδος πνευματική	<i>meșteșugirea duhovnicească</i>	<i>metodă duhovnicească</i>
ἐμπαθῶν νοημάτων	<i>înțelegerile cele pătimase</i>	<i>gânduri pătimase</i>
ἡ τῆς καρδίας καθαρότης	<i>curăția inimii</i>	<i>curăția inimii</i>
ἀμέλειαν	<i>neluare aminte</i>	<i>neatenția</i>
ἀμέλειαν	<i>lenevirea noastră</i>	<i>negrija noastră</i>
Μοναχοῖς	<i>călugări</i>	<i>monahi</i>
ἐπίβασις θεωρίας	<i>suire a vederii</i>	<i>urcușul contemplației</i>
τό τριμερές τῆς ψυχῆς	<i>3 părți ale sufletului</i>	<i>trei părți ale sufletului</i>
τάς αἰσθήσεις	<i>simțirile</i>	<i>simțirile</i>

Din această comparație se poate constata că nu există o dependență terminologică în ceea ce privește termenii tehnici filocalici³⁷ nici cu Filocalia de la Prodomu, nici cu manuscrisul filocalic adus de către Pr. Arsenie Boca de la Muntele Athos.

Să luăm spre analiză un alt pasaj din manuscrisul adus de către Pr. Arsenie Boca de la Muntele Athos, din traducerea la „Suta a treia” din „Despre dragoste în 400 de capete” ale Sf. Maxim Mărturisitorul.

³⁷ Pentru conceptele filocalice de îndumnezeire și mărturisire, a se vedea: Cristian Sebastian SONEA, „Theosis and Martyria - The Spiritual Process of Deification and Its Implication for the Mission of the Church”, *Religions* 14, no. 1 (2023) 12. <https://doi.org/10.3390/rel14010012>.

Filocalia de la Prodromu³⁸

Maxim Mărturisitorul. A treia sută despre dragoste. 1. Uneltirea cea cu bună cuvântare a înțelegerilor și a lucrurilor, este făcătoare a întregii înțelepciuni, și a dragostei și a cunoștinței. Iară cea fără de cuvântare, și a neînfrânării, și a urâciunii și a necunoștinței. 2. „Gătit-ai înaintea mea masă, ș.c.l.” Masă aicea însemnează, pre fapta bună cea lucrătoare. Pentru că aceasta împotriva celor ce ne urăsc pre noi, de la Hristos s-a gătit. Iară „unt-de-lemn” care îngrașă mintea, pre vederea celor ce s-au făcut. Iară „paharul lui Dumnezeu” pre cunoștința lui Dumnezeu. Iară „mila Lui”, pre Cuvântul Lui, și Dumnezeu. Pentru că Acesta prin Omenirea Sa gonește în toate zilele, până ce va prinde pre toți cei ce se vor mântui, precum zice Pavel. Iară „casă”, pre Împărăție, întru care se așază toți Sfinții. Iar „lungimea zilelor” pre viața veșnică (Ps. 22, 6-7).

Filocalia MSS. A. Boca³⁹

1. Uneltirea cea cu bunăcuvântare a înțelegerilor despre lucruri aduce toată înțelepciunea, toată dragostea, toată cunoștința; iar cea fără bună cuvântare, neoprire a patimilor, a urâciunii și a necunoștinții. 2. „Gătit-ai înaintea Mea masă ...”. Aicea masă însemnează fapta bună cea lucrătoare, pentru că aceasta s-a gătit de la Hristos, împotriva celor ce ne necăjesc pe noi. Iar untuledelemn, - care unge și netezește mintea, spre vederea celor ce s-au făcut. Iar „paharul lui Dumnezeu”, - cunoștința lui Dumnezeu. „Mila Lui”, - cuvântul Lui și „Dumnezeu” – pentru că prin înomenirea Sa, vânează în toate zilele, până ce va prinde pe toți – cei ce se vor mântui, precum pe Pavel. „Casa”, - Împărăția în care se așează toți sfinții. Iar „lungimea zilelor”, viața cea vecnică.

Filocalia MSS. D. Stăniloae⁴⁰

1. Întrebuințarea cu bună judecată a ideilor lucrurilor e făcătoare de cumpătare, de iubire și de cunoștință. Iar întrebuințarea fără judecată e făcătoare de desfrânare, de ură și de neștiință. 2. „Gătit-ai înaintea mea masă ...”⁵⁾ și cale următoare. „Masă” însemnează aci virtutea practică. Deoarece aceasta a fost gătită de Hristos împotriva celor ce mă necăjesc. Iar untul de lemn, care unge mintea însemnează contemplația fapturilor. „Potirul lui Dumnezeu”¹⁾ e cunoștința lui Dumnezeu; iar mila Lui²⁾ e Cuvântul Său și Dumnezeu. Căci acesta, prin întruparea Sa, urmărește în toate zilele, până

³⁸ *Filocalia Prodromu*, pp. 319-320.

³⁹ *Mss. Caietul cu scrieri filocalice culese în Sfântul Munte de către Părintele Arsenie Boca*, Arhiva Schitului Sinaia, Nr. 257 I 3, f. 5.

⁴⁰ Manuscrisul *Filocalia*, Arhiva Mănăstirii Brâncoveanu, Sâmbăta de Sus, Fond „*Filocalia*”, ff. 401-402.

ce va prinde pe toți cei ce se vor mântui, ca pe Pavel. Iar „casa” însemnează împărăția în care sunt reșezați toți sfinții. Lungimea zilelor este viața veșnică.

Filocalia Tipărită a D. Stăniloae

1. Folosindu-ne cu dreaptă judecată de înțeleșurile lucrurilor, dobândim cumpătare, iubire și cunoștință. Iar folosindu-ne fără judecată, cădem în necumpătare, ură și neștiință. 2. «Gătit-ai înaintea mea masă»... și cele următoare. «Masă» aici însemnează virtutea lucrătoare. Căci aceasta ne-a fost gătită de Hristos «împotriva celor ce ne necăjesc». Iar «untul-de-lemnul care unge mintea» este contemplația fapturilor. «Paharul» e cunoștința lui Dumnezeu. Iar «mila Lui» Cuvântul Său și Dumnezeu. Căci acesta, prin întruparea Lui, ne «urmărește în toate zilele», până ce ne va prinde pe toți cei ce ne vom mântui, ca pe Pavel. Iar «casa» însemnează împărăția în care sunt reșezați toți sfinții. În sfârșit «îndelungarea de zile» este viața veșnică.

Filocalia textul grecesc⁴¹

1. Ἡ μὲν εὐλογία τῶν νοημάτων καὶ τῶν πραγμάτων χρήσις, σωφροσύνης (καὶ ἀγάπης)⁴² καὶ γνώσεώς ἐστι ποιητικὴ· ἡ δὲ ἄλογος, ἀκολασίας, καὶ μίσους, καὶ ἀγνοίας. 2. Ἡ τοίμασας ἐνώπιόν μου τράπεζαν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἡ τράπεζα ἐνταῦθα σημαίνει τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν· αὕτη γὰρ ἐξ ἐναντίας τῶν θλιβόντων ἡμᾶς παρὰ Χριστοῦ ἡτοιμάσθη. Τὸ δὲ ἔλαιον τὸ λιπαῖνον τὸν νοῦν, τὴν θεωρίαν τῶν γεγονότων· τὸ δὲ ποτήριον τοῦ Θεοῦ, τὴν γνώσιν τὴν τοῦ Θεοῦ· τὸ δὲ ἔλεος αὐτοῦ, τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ Θεόν οὗτος γὰρ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ καταδιώκει πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως οὗ πάντας καταλάβῃ τοὺς σωθησομένους, ὥσπερ τὸν Παῦλον. Ὁ δὲ οἶκος, τὴν βασιλείαν, ἐν ἣ ἀποκαθίστανται πάντες οἱ Ἅγιοι· ἡ δὲ μακρότης τῶν ἡμερῶν, τὴν αἰώνιον ζωήν.

care unge și netezește mintea.

Filocalia traducere proprie

1. Folosirea cu rațiune dreaptă a înțelegerilor și a lucrurilor este producătoare de cumpătare, și de dragoste și de cunoaștere, iar cea fără rațiune dreaptă, de necumpătare, ură și neștiință. 2. „Gătit-ai înaintea mea masă”... și cele următoare. Aici „masă” înseamnă virtutea lucrătoare. Căci aceasta ne-a fost pregătită de Hristos „împotriva celor ce ne necăjesc”. Iar „untul-de-lemnul” care unge mintea este contemplația celor ce au fost făcute. Iar „paharul” este cunoașterea lui Dumnezeu. Iar „mila Lui” este Cuvântul Său și Dumnezeu însuși, căci prin înomenirea Lui, ne „urmărește în toate

⁴¹ Φιλοκαλία των ιερών νηπτικών συνερανισθείσα παρὰ των αγίων και θεοοφόρων πατέρων, Vol. 1, p. 217.

⁴² „καὶ ἀγάπης” apare în P.G., vol. 90, col. 1017.

zilele”, până ce ne va cuprinde pe toți cei care vom fi mântuiți, precum pe Pavel. Iar „casa” înseamnă împărăția în care sunt reșezați toți sfinții. Iar „îndelungarea de zile” este viața veșnică.

Din acest pasaj, din capătul 301 *Despre dragoste* se poate constata faptul că traducerea din manuscrisul adus de la Sf. Munte este asemănătoare cu Filocalia de la Prodrumul. Cu toate acestea, traducerea din *Mss* adus de la Sf. Munte de către Pr. Arsenie reprezintă o traducere mai modernizată, la care s-a lucrat și la partea stilistică. Totuși aceasta nu este mai mult decât o cosmetizare stilistică a traducerii de la Prodrumu. Totodată, se poate constata că traducerea din manuscrisul Filocaliei Pr. Dumitru Stăniloae este mult mai aproape de textul grecesc, decât cea redată în ediția tipărită, care reprezintă o traducere mai literară sau chiar perifrastică. În traducerea sa, Pr. Stăniloae folosește și textul grecesc din *Patrologia Graeca* unde, în prima frază a pasajului redat, apare și „καὶ ἀγάπης”, ceea ce nu se găsește în textul grecesc din ediția Filocaliei din 1893.

Deși în traducerea inițială Pr. Stăniloae reda sintagma „Ἡ εὐλογος ... χοῖσις” prin „întrebuințarea cu bună judecată”, în varianta tipărită găsim o traducere a substantivului „χοῖσις” prin gerunziu, în formularea „Folosindu-ne cu dreaptă judecată”. Folosirea acestor gerunzii îl obligă pe traducător să introducă un verb în a doua propoziție, deși în varianta greacă nu apare acest termen: „cădem” ... „în necumpătate, ură și neștiință”, ci avem un singur substantiv „χοῖσις” cu două adjective antinomice „εὐλογος” și „ἄλογος”. Este evident că, pentru redarea mai literară a traducerii, corectura pe manuscris nu s-a făcut prin reconsultarea textului grecesc, ci s-a dorit redarea unei forme textuale mai expresive.

Dacă vom compar textul adus de către Pr. Arsenie Boca și *Mss* Pr. Dumitru Stăniloae cu privire la termenii filocalici tehnici putem identifica în pasajul analizat următoarele expresii:

TERMEN GRECESC	MSS. BOCA	MSS. STĂNILOAE
ἡ χοῖσις εὐλογος	<i>Uneltirea cea cu bunăcuvântare</i>	<i>Întrebuințarea cu bună judecată</i>
τῶν νοημάτων καὶ τῶν πραγμάτων	<i>înțelegerea despre lucruri</i>	<i>ideile lucrurilor</i>
ποιητική σωφροσύνης	<i>aduce toată înțelepciunea</i>	<i>facătoare de cumpătate</i>
ἡ δὲ ἄλογος	<i>cea fără bună cuvântare</i>	<i>întrebuințarea fără judecată</i>

τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν	<i>facta bună cea lucrătoare</i>	<i>virtutea practică</i>
τὸ λιπαῖνον τὸν νοῦν	<i>unge și netezește mintea</i>	<i>unge mintea</i>
τὴν θεωρίαν τῶν γεγονότων	<i>vederea celor ce s-au făcut</i>	<i>contemplația făpturilor</i>
τὴν γνῶσιν τὴν τοῦ Θεοῦ	<i>cunoștința lui Dumnezeu</i>	<i>cunoștința lui Dumnezeu</i>
τῆς ἐνανθροπήσεως αὐτοῦ	<i>înomenirea Sa</i>	<i>întruparea Sa</i>
ἡ δὲ μακρότης τῶν ἡμερῶν	<i>lungimea zilelor</i>	<i>lungimea zilelor</i>

Să comparăm și alte pasaje, mai ales cele care vor apărea în volumele din anii 1970 ai Filocaliei Părintelui D. Stăniloae. Vom lua un cuvânt al Sf. Grigorie Sinaitul din volumul II al Filocaliei grecești din 1893, ce avea să fie publicat de către Pr. Stăniloae în anul 1977, deși traducerea era terminată la finalul lunii august 1944, cu 33 de ani înainte de publicare.

Filocalia de la Prodomu⁴³

1. Două chipuri sunt ale unirei, și mai vârtos intrări despre fiește-care parte a rugăciunii cei gânditoare, aceea ce să lucrează în inimă prin Duhul. Prin cele ce mintea sau o apucă înainte pre dânsa acolo, de Domnul lipindu-să, după scriptură (Psalm 72.27), sau pornindu-să lucrarea după înainte călătorie, întru focul veseliei trăgând pre minte, sau o leagă pre dânsa către chemarea și unirea Domnului Iisus. Pentru că dacă „și Duhul deosebi fieștecăruia lucrează în ce chip voește“ precum zice Apostolul (1 Cor. 12.11). Ci este când una mai întâi decât alta urmează întru unii, după chipurile cele ce le-am grăit înainte. Și uneori adecă, lucrarea să pornește în inimă, patimile micșorându-le, prin deasă chemarea lui Iisus Hristos. Dumnezeasca fierbințială arătându-să. „Că Dumnezeuul nostru este foc mistuind patimile, zice scriptura“ (Evr. 12.29) Iară alteoră Duhul trage pre minte către sine, întru adâncul unimii atârându-o pre dânsa, și de obicinuita înconjurare oprindu-o. Și atunci nu mai mult robită să face la Airieni din Ierusalim; Ci din Vavilon în Sion face mutarea cea mai bună. Întrucât a grăi și ea cu Prorocul „Ție să cuvine cântare Dumnezeule în Sion, și Ție se va da rugăciune în Ierusalim“ (Ps. 64.1).

⁴³ Filocalia Prodomu, pp. 319-320.

Filocalia MSS. A. Boca⁴⁴

Sunt două feluri ale unirii inimii cu mintea; - sau mai bine zis — a intrării în inimă a fiecărei părți din rugăciunea cu mintea, că se lucrează de Duhul în inimă: - sau că Domnul apucă mintea și — după Scriptură — unindu-se în inimă, - sau, pornindu-se lucrarea după înaltă înaintea călătorie — în focul veseliei — inima trage mintea și o leagă spre cea a lui Hristos chemare și unire. Duhul lucrează după cum voește — zice Apostolul. Se întâmplă uneori să urmeze fazele și într-alt chip de cum le-am spus. Se poate porni lucrarea în inimă și (Duhul) răscolește patimile și le împuținează; iar prin deasa chemare a lui Iisus Hristos, se arată și dumnezeiască fierbințeală: (Alteori însă Duhul trage mintea) — Pentru că Dumnezeuul nostru — zice Scriptura — este foc, mistuind patimile. Alteori însă Duhul trage mintea la Sine și o atârână în mijlocul inimii, și o oprește de la obicinuita rotire; - iar de aci, nu se mai duce deșartă la sirienii din Ierusalim, ci mutarea cea mai bună face: din Vavilon în Sion. Și va grăi Proorocul: „Ție se cuvine cântare Dumnezeuule în Sion, și Ție rugăciune în Ierusalim”.

Filocalia MSS. D. Stăniloae⁴⁵

Sunt două feluri ale unirii, mai bine zis, câte o intrare din fiecare parte la rugăciunea mintală⁴⁶, care se lucrează prin Duhul în inimă. Sau că o prinde mintea mai nainte, acolo sus, lipindu-se de Domnul, cum zice Scriptura, sau că e poruncită mai nainte lucrarea de către Duhul în focul veseliei, și ea trage apoi mintea și o leagă de chemarea Domnului Iisus și o naște cu el. Căci deși Duhul lucrează deosebit în fiecare precum voește, cum zice Apostolul, dar odată premerge unul, altădată altul din cele două feluri pomenite mai înainte. Uneori lucrarea vine în inimă se înțelege după împuținarea patimilor, prin chemarea neconținută a lui Iisus Hristos, care face să se arate dumnezeiasca ~~ardoare~~ fierbințează. Căci Dumnezeuul nostru este foc ce mistuie patimile, cum zice Scriptura. Alteori Duhul atrage mintea la sine, strângându-o în adâncul inimii și oprind-o de la împrăștierea obișnuită. Atunci nu e dusă roabă la asirieni din Ierusalim, ci își mută locuința din Babilon în Sion, la loc mai înalt. Așa încât poate zice și ea cu Proorocul: „Ție se cuvine cântare Dumnezeuule în Sion și Ție se va da rugăciune în Ierusalim”.

⁴⁴ Mss. Caietul cu scrieri filocalice culese în Sfântul Munte de către Părintele Arsenie Boca, Arhiva Schitului Sinaia, Nr. 257 I 3, f. 211.

⁴⁵ Manuscrisul 2626, Arhiva Mănăstirii Brâncoveanu, Sâmbăta de Sus, Fond „Filocalia”, ff. 49-50.

⁴⁶ Cu privire la fenomenologia rugăciunii la Pr. Stăniloae a se vedea: Nicolae TURCAN, „Theo-Phenomenology of Love in Fr. Dumitru Stăniloae’s Thought”, *Diakrisis Yearbook of Theology and Philosophy*, Vol. 2 (2019), pp. 69-83; Nicolae TURCAN, „The Phenomenology of Prayer and the Relationship between Phenomenology and Theology”, *Religions* 14, no. 1: 104 (2023). <https://doi.org/10.3390/rel14010104>.

Filocalia Tipărită a D. Stăniloae (1977)⁴⁷

1. *Sînt două feluri ale unirii, mai bine zis cîte o intrare din fiecare parte la rugăciunea minții, care se lucrează prin Duhul în inimă. Sau mintea o ia înaintea ei, lipindu-se acolo de Domnul (1 Cor. VI, 17), cum zice Scriptura, sau mișcîndu-se mai întîi lucrarea în chip treptat atrage mintea în locul veseliei și o leagă de chemarea Domnului Iisus și în unirea cu El. Căci deși Duhul lucrează deosebit în fiecare, precum voiește, cum zice apostolul (1 Cor. XII, 11), dar o dată premerge una, altă dată alta, în cele două feluri pomenite mai înainte. Uneori lucrarea se ivește în inimă, se înțelege, după împuținarea patimilor, prin chemarea continuă a lui Iisus Hristos, care face să se arate căldura dumnezeiască; căci Dumnezeuul nostru este foc ce mistuie patimile, cum zice Scriptura (Deut. IV, 24). Alteori Duhul atrage mintea la sine, strîngînd-o în adîncul inimii și oprind-o de la împrăștierea obișnuită. Atunci mintea nu mai e dusă din Ierusalim în robie la asirieni, ci-și mută locuința din Babilon în Sion, la loc mai înalt. Atunci poate zice și ea cu proorocul : „Ție se cuvine cîntare, în Sion, și Ție se va da rugăciune în Ierusalim”.*

Filocalia textul grecesc⁴⁸

Δύω τρόποι εἰσὶν ἐνώσεως μᾶλλον δὲ εἰσοδοὶ ἐκατέρωθεν τῆς νοεράς προσευχῆς, τῆς διὰ τοῦ πνεύματος ἐν καρδίᾳ ἐνεργουμένης· δι' ὧν ὁ νοῦς ἢ προλαμβάνει αὐτὴν ἐκεῖσε τῷ Κυρίῳ κολλώμενος κατὰ τὴν γραφὴν, ἢ κινουμένης τῆς ἐνεργείας κατὰ πρόοδον ἐν πυρὶ εὐφροσύνης ἔλκει τὸν νοῦν, ἢ δεσμεύει αὐτὸν πρὸς τὴν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐπίκλησίν τε καὶ ἔνωσιν· εἰ γὰρ καὶ τὸ πνεῦμα ἰδίᾳ ἐκάστῳ ἐνεργεῖ ὡς βούλεται, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἀλλ' ἔστιν ὅτε μία τῆς μιᾶς προηγεῖται ἔντισιν, κατὰ τοὺς τρόπους οὓς προειρήκαμεν· καὶ ποτὲ μὲν ἡ ἐνέργεια γίνεται ἐν καρδίᾳ, τῶν παθῶν δηλονότι μειουμένων, διὰ συνεχοῦς ἐπικλήσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς θείας θερμῆς ἀναφανείσης· ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον τὰ πάθη, φησὶν ἡ γραφή, ποτὲ δὲ τὸ πνεῦμα ἔλκει τὸν νοῦν πρὸς ἑαυτό, εἰς τὸ βάθος τῆς καρδίας ἄγχον αὐτόν, καὶ τῆς συνήθους περιφορᾶς ἀπειργον· καὶ τότε οὐκ ἔτι αἰχμάλωτος εἰς Ἀσσυρίους ἄγεται ἐξ Ἱερουσαλὴμ, ἀλλ' ἐκ Βαβυλῶνος εἰς Σιών μετοικεσίαν ποιεῖται τὴν κρείττονα· ὥστε λέγειν καὶ αὐτὸν μετὰ τοῦ Προφήτου· σοὶ πρέπει ὕμνος ὁ Θεὸς ἐν Σιών καὶ σοὶ ἀποδοθήσεται εὐχὴ ἐν Ἱεροθσαλήμ.

Filocalia traducere proprie

1. *Există două feluri de unire, dar mai bine zis două intrări din fiecare parte ale rugăciunii mintale, care este lucrătoare în inimă prin Duhul, prin*

⁴⁷ Filocalia, vol. 7, pp. 171-172.

⁴⁸ Φιλοκαλία των ιερών νηπτικῶν συνερανισθείσα παρὰ των αγίων και θεοοφόρων πατέρων, Vol. 1, p. 217.

care, fie mintea o ia mai înaintea acesteia, alipindu-se acolo de Domnul, conform Scripturii (1 Cor. 6, 17), fie ea, mișcându-se lucrarea în mod treptat în focul veseliei, atrage mintea în chip treptat și o încătușează spre chemarea și unirea Domnului Iisus. Căci deși Duhul lucrează în fiecare după cum voiește, precum zice Apostolul (1 Cor. 12, 11), există însă uneori când una premerge alteia, potrivit felurilor pe care le-am menționat. Și uneori, dacă se împuținează în mod evident patimile, lucrarea se realizează în inimă prin chemarea continuă a lui Iisus Hristos, care face să se arate căldura dumnezeiască; căci Dumnezeuul nostru este foc ce mistuie patimile, precum zice Scriptura (Deut. 4, 24), iar uneori Duhul atrage mintea la sine, strângând-o în adâncul inimii și îndepărtând-o de împrăștierea obișnuită. Atunci ea nu mai e dusă din Ierusalim prizonieră la asirieni, ci își face peregrinarea mai bună din Babilon în Sion, încât să zică și ea împreună cu proorocul : „Ție se cuvine cântare, în Sion, și Ție îți va fi dată rugăciune în Ierusalim”.

Să luăm o primă comparație între Filocalia de la Prodrumu și textul filocalic adus de către Pr. Arsenie. În primul rând, al doilea text filocalic este unul mai literar, care nu urmează fidel textului grecesc. De exemplu, termenul „ένώσεως” (ale unirii) este tradus prin parafraza „ale unirii inimii cu mintea”. Construcția participială „τῷ Κυρίῳ κολλώμενος” (alipindu-se de Domnul) este tradusă greșit prin „Domnul apucă mintea”. Sintagma „unindu-se în inimă” nu are corespondent în textul grecesc. De asemenea, în fraza „*răscolește patimile și le împuținează*” termenul „*răscolește*” nu se regăsește în originalul grecesc. De asemenea, cel de-al doilea text filocalic, precum primul, urmează excesiv topicii grecești, producând o dificultate de înțelegere a sensului, ca de exemplu „o leagă spre cea a lui Hristos chemare și unire”. În pasajul dat, textul filocalic al colecției aduse de Pr. Arsenie este unul mai adaptat semantic și stilistic, însă este departe de textul grecesc și de claritatea pe care avea să o ofere Pr. Stăniloae.

Să comparăm, de asemenea, și la acest pasaj termenii de specialitate între textul adus de Pr. Arsenie și traducerea Părintelui Stăniloae.

TERMEN GRECESC	MSS. BOCA	MSS. STĂNILOAE
ένώσεως	<i>unirii inimii cu mintea</i>	<i>unirii</i>
τῆς νοεράς προσευχῆς	<i>rugăciunea cu mintea</i>	<i>rugăciunea mintală</i>
τῷ Κυρίῳ κολλώμενος	<i>Domnul apucă</i>	<i>lipindu-se de Domnul</i>

ἐν πυρὶ εὐφροσύνης	<i>în focul veseliei</i>	<i>în focul veseliei</i>
ἡ ἐνέργεια	<i>lucrarea</i>	<i>lucrarea</i>
τῶν παθῶν μειουμένων	<i>răscolește patimile și le împuținează</i>	<i>împuținarea patimilor</i>
συνεχοῦς ἐπικλήσεως	<i>deasa chemare</i>	<i>chemarea neconținută</i>
θείας θερμης	<i>dumnezeiască fierbințeală</i>	<i>dumnezeiască ardoare fierbințează</i>
τὸ βάθος τῆς καρδίας	<i>adâncul inimii</i>	<i>adâncul inimii</i>
τῆς συνήθους περιφορᾶς	<i>obicinuita rotire</i>	<i>împrăștierea obișnuită</i>

Precum la comparațiile terminologice anterioare, și aici se poate constata superioritatea traducerii Părintelui Stăniloae față de textele filocalice anterioare. Totuși, dacă vom compara textul din manuscrisul Părintelui Stăniloae cu cel tipărit în anul 1977, vom găsi câteva diferențe.

Ediția din 1977 include trimiterile la citatele biblice, ceea ce nu se regăsește în manuscris pentru toate pasajele biblice. Ediția din 1977 dorește să redea textul mai literar. Cu toate acestea, există doar mic diferențe față de manuscris, precum cele de topică sau divizare a frazei. În ceea ce privește traducere, putem constata următoarele schimbări: în loc de „*rugăciunea mintală*” – „*rugăciunea minții*”, deși prima versiune era o transpunere directă a expresiei „τῆς νοερᾶς προσευχῆς”, în loc de „în focul veseliei”, cum regăsim în manuscris, în ediția tipărită regăsim „în locul veseliei”. Aici este în mod evident o eroare de copiere sau dactilografiere sau chiar de citire deficitară a manuscrisului folosit pentru ediția tipărită. Apoi ca diferențe se mai pot nota: în loc de „*premerge unul*” – „*premerge una*”; „*lucrarea vine în inimă*” – „*lucrarea se ivește în inimă*”, „*dumnezeiască fierbințeală*” – „*căldura dumnezeiască*”; „*dușă roabă la asirieni*” – „*dușă în robie la asirieni*”. În ceea ce privește fidelitatea față de textul grecesc, se poate constata că traducerea din manuscris este mai fidelă acestuia. Cu toate acestea, nu există modificări substanțiale între manuscris și varianta tipărită, cea din urmă fiind doar o sumară corectură literară la traducerea realizată în 1944 și regăsită în manuscris la care se vor adăuga ulterior comentariile Părintelui Stăniloae din notele de subsol.

Concluzii

Din aceste comparații terminologice putem vedea cât se poate de clar că nu există o dependență în ceea ce privește termenii tehnici folosiți de către Pr. Stăniloae în traducerea sa. Limbajul filocalic din ediția Pr. Stăniloae este o creație proprie a autorului ceea ce arată că nu putem avea o dependență traductologică cu versiunile filocalice anterioare. În acest sens, pr. Stăniloae este, într-adevăr, *un creator de terminologie filocalică*.

Din cuprinsul acestui manuscris adus de către Pr. Arsenie Boca și din comparațiile făcute putem concluziona următoarele: manuscrisul adus de către Pr. Arsenie Boca reprezintă o colecție a unor texte filocalice nesistematizate; colecția nu este identică în structură și conținut nici cu Filocalia de la Prodromu, nici cu Filocalia Greacă. De asemenea, titlurile operelor diferă de Filocalia de la Prodromu. Colecția are doar 11 autori filocalici. Față de *Filocalia de la Prodromu*, traducerea din manuscrisul filocalic adus de către Pr. Arsenie de la Muntele Athos reprezintă o versiune modernizată în ceea ce privește limbajul și topica folosită, însă este mult inferioară versiunii din manuscris a traducerii Filocaliei realizată de către Pr. Dumitru Stăniloae.

Prin urmare, putem concluziona faptul că acest manuscris nu a influențat traducerea Părintelui Dumitru Stăniloae, nici nu poate fi afirmată vreo dependență a celei din urmă de manuscrisul adus de la Sfântul Munte de către Pr. Arsenie Boca.